

ПРАКТИКА ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ У РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Проаналізовано напрями та проблеми функціонування громадських об'єднань у Республіці Білорусь на сучасному етапі. Запропоновано шляхи оптимізації діяльності громадських організацій для створення дієвої системи впливу на органи державної влади.

Ключові слова: громадські ініціативи, громадські організації, Місцева повістка-21, політична влада, політичний тиск, демократія.

Проанализированы направления и проблемы функционирования общественных объединений в Республике Беларусь на современном этапе. Предложены пути оптимизации деятельности общественных организаций для создания эффективной системы воздействия на органы государственной власти.

Ключевые слова: гражданские инициативы, общественные организации, Местная повестка-21, политическая власть, политическое давление, демократия.

The main trends and problems in the functioning of public associations in Belarus at present are analyzed. The ways of optimizing the activity of public organizations aimed on the creation of the effective systems of influence on public authorities are proposed.

Key words: civil initiatives, community organizations, Local Agenda-21, political power, political pressure, democracy.

Актуальність проблеми громадських ініціатив детермінована необхідністю наукового аналізу суперечливих суспільно-політичних процесів, які відбуваються у країнах Центрально-Східної Європи та на пострадянському просторі. Досвід трансформаційних перетворень у постсоціалістичних країнах переконливо доводить факт існування широкого кола можливостей та моделей розвитку – від успішної інтеграції в європейські структури до формування елементів недемократичних політичних систем. Особливого значення у наш час набуває аналіз форм взаємодії органів державної влади з громадськими структурами, а також механізмів стримувань та противаг у контексті досягнення динамічної рівноваги політичної системи.

Актуальність нашого дослідження обумовлена, у першу чергу, зростанням ролі громадянської активності як важливого чинника у розвитку демократії та існуючими нині у Республіці Білорусь проблемами інституціонального розвитку громадянського суспільства. Специфіка діяльності білоруських громадських організацій (урядових і неурядових) в умовах авторитарного політичного режиму детермінує необхідність дослідження шляхів налагодження ефективного діалогу між владою і громадськістю, а також визначення ролі і практичного значення інститутів громадянського суспільства у просуванні Білорусі до демократії.

У сучасній політологічній науці накопичено чималий творчий доробок з проблем трансформації політичних систем і суспільств в посткомуністичних країнах, проблематики розбудови інституцій громадянського суспільства та активності громадських організацій. Теоретичні положення та висновки таких західних дослідників як Г. Алмонд, Е. Арато, Х. Апхайер, З. Бжезинський, С. Верба, Ю. Габермас, Е. Гелнер, П. Д'Аньєрі, Л. Даймонд, Р. Дарендорф, М. Едвардс, Н. Еліас, Р. Інглхарт, Дж. Каллберг, Т. Кузьо, Д. Лінц, С. Ліпсет, М. Макфол, Г. О'Доннелл, Я. Пакульські, К. Поппер, А. Пржеворський, Д. Растоу, А. Селігмен, Р. Скідельські, А. Турен, Ч. Тейлор, С. Хантінгтон, Дж. Хіглі, Л. Холмс, І. Шапіро, Ф. Шміттер та ін. певним чином впливають на подальшу розробку означених

питань у вітчизняному суспільствознавстві та серед російськомовних дослідників¹.

Загальні проблеми трансформації білоруського суспільства розкрито у роботах О. Грінкевич, В. Дубнова, В. Карбалевича, О. Кордуна, А. Панчишина, О. Чередниченко. Дослідженню еволюції державно-правових інститутів Республіки Білорусь, способів їх функціонування, механізмів стримувань та противаг присвятили своїх роботи В. Божанов, Г. Васілевіч, Р. Гортат, В. Карбалевич, С. Паречіна, В. Чернов, Є. Юрійчук. Проблеми функціонування інститутів громадянського суспільства та способів їх взаємодії з державою у процесі політичних відносин є предметом наукового інтересу Ю. Дракохруста, О. Манаєва, С. Наумової, М. Пастухова, В. Ровдо. Питанням впливу соціокультурних чинників, політичної свідомості на сучасні політичні процеси присвячують свої праці В. Бобрович, О. Буховец, І. Єскадумова, А. Лисюк, І. Бугрова, Д. Фурман та ін.

Відзначаючи існування доволі широкого кола наукових досліджень з проблем розвитку громадянського суспільства у пострадянських країнах та наявність окремих вагомих наукових праць, присвячених питанням трансформації політичної системи Республіки Білорусь, водночас варто зазначити, що ступінь вивчення в українській політичній науці проблеми розбудови в Білорусі громадянського суспільства в цілому, та діяльності громадських організацій, зокрема, можна оцінити як недостатній.

Метою нашого дослідження є аналіз діяльності громадських організацій у Республіці Білорусь як чинника трансформації

¹ Названа проблематика знайшла висвітлення в роботах О. Алексєєвої, Б. Андресюка, О. Аузана, В. Баркова, С. Брехаря, Л. Боринської, І. Брянцева, А. Винникова, В. Ворони, С. Гріна, Є. Головахи, В. Горбатенка, О. Долженкова, Г. Зеленько, С. Катаєва, О. Категоренка, А. Колодій, Я. Кузьміна, І. Кураса, О. Куценка, М. Лациби, Л. Лойко, Ю. Левенця, О. Михайлівської, М. Михальченка, В. Пашенка, С. Перегудова, Є. Пожидаєва, В. Полохала, Т. Розової, Н. Рогар, В. Селиванова, В. Степаненка, В. Танчера, С. Тимченка, С. Тихомірова, І. Недокус, В. Єлизарова, А. Циганкова та багатьох інших дослідників.

політичної системи і громадянської свідомості у суспільстві, а також з'ясування проблем та визначення напрямів оптимізації діяльності громадських об'єднань задля ствердження демократії в цій країні.

З огляду на специфіку функціонування політичної системи сучасної Республіки Білорусь та нинішній стан розвитку інституцій громадянського суспільства, висвітлення практики громадських ініціатив в Білорусі можна звести, по суті, до визначення межі залучення громадських структур до суспільно-політичних процесів, яка б задовольняла і суспільство, і державу.

Згідно з офіційними даними, станом на 1 січня 2012 р. у Республіці Білорусь було зареєстровано 2 402 громадських об'єднання, з них: 230 міжнародних, 682 республіканських і 1 490 місцевих. Органами влади на місцях було зареєстровано та поставлено на облік 36 875 організаційних структур громадських об'єднань. У республіці функціонують також 27 спілок (асоціацій) громадських об'єднань, 119 фондів (11 міжнародних, 5 республіканських і 103 місцевих) [1].

Понад 80% усіх громадських організацій Білорусі зареєстровано у столиці – у місті Мінську та в обласних центрах. У малих містах і сільських поселеннях некомерційні недержавні громадські організації (НГО) практично відсутні.

Здебільшого, у громадському секторі Білорусі упродовж останніх років громадські об'єднання функціонують у чотирьох основних напрямках – фізкультурно-спортивному, благодійному, молодіжному, а також просвітницькому (культурно-виховному). Зокрема, за даними Міністерства юстиції Республіки Білорусь у країні станом на 1 січня 2012 р. працювало 595 фізкультурно-спортивних громадських об'єднань, 394 благодійних громадських об'єднань, 234 молодіжних громадських об'єднань, у тому числі 33 дитячих, 211 просвітницьких, культурних, виховних громадських об'єднань, 112 суспільних об'єднань громадян, які відносять себе до національних меншин, 84 громадських об'єднань інвалідів війни і праці, ветеранів, 81 науково-технічне громадське об'єднання, 66 громадських об'єднань прихильників

охорони природи, пам'ятників історії, культури, 49 творчих громадських об'єднань, 31 жіноче громадське об'єднання і 545 інших громадських об'єднань [1].

Особливе місце серед зареєстрованих громадських організацій, що працюють у багатьох районах і містах Республіки Білорусь, займають проурядові об'єднання: Білоруський республіканський союз молоді (БРСМ), Піонерська організація Білорусі, Білоруський союз жінок. Метою їх створення є підтримка офіційного політичного курсу, встановлення державного впливу і контролю в окремих сферах суспільного життя. Ці організації, здебільшого, інтегровані у державні структури. Так, у райвиконкомках начальник відділу у справах молоді одночасно є і головою районної організації БРСМ. Таким організаціям надається пряма (шляхом фінансування з державного бюджету) та непряма (у вигляді надання приміщень, пільг) підтримка. Вони безапеляційно підтримують курс держави і є частиною її ідеологічної системи.

Водночас варто вказати на те, що у малих містах та сільській місцевості, в міру віддалення від «центрів ідеології», проурядові організації втрачають свої ортодоксальні ознаки, притаманні їх столичним колегам. Тому на місцевому рівні осередки вищеназваних проурядових організацій можна вважати реальними структурами громадянського суспільства.

Окрім зареєстрованих громадських об'єднань і фондів, у Білорусі функціонують незареєстровані організації та ініціативи, які позиціонують себе в якості суб'єктів регіонального та місцевого розвитку. Частина з них – пропартійні, політизовані організації, які лише для підтвердження своєї локалізації, задля переконливості аргументації та отримання підтримки місцевих жителів незначною мірою беруть участь у процесах місцевого самоврядування та розвитку. Масштаби функціонування таких організацій та ефективність їхньої роботи складно оцінити через непрозорий характер їх діяльності. Звіти про діяльність таких організацій практично неможливо перевірити, тому типовим явищем є завищення показників реальної діяльності незареєстрованих організацій та ініціатив. Так, суттєвою виявилась різниця у власних

та експертних оцінках кількості організацій, результатах та масштабах діяльності в Білорусі Комітетів громадського територіального самоврядування.

Однією з нових форм місцевих громадських ініціатив можна вважати поширення так званих суспільних клубів. Проте, проекти щодо їх розвитку не виправдали сподівань: більшість клубів припинила існування після завершення відповідного зовнішнього фінансового інвестування. Однією з причин згорання мережі суспільних клубів можна назвати той факт, що від самого початку при їх створенні основний акцент робився на конкретних людей – на політичні та близько-політичні постаті лідерів даних структур, а не на громадську суспільно-корисну діяльність. Інша причина, за нашим баченням, полягає в тому, що клуби залишались осторонь від проблем і завдань місцевого розвитку, не мали концептуальної конкретики та чіткого тематичного і експертного позиціонування. Водночас, необхідно зауважити, що клуби, як організаційна форма роботи з місцевими громадами, ще далеко не вичерпали своїх можливостей у Білорусі і можуть бути ефективним інструментом (особливо в якості перших кроків) розвитку громадянського суспільства.

Починаючи з 1995 р. до лав нових суб'єктів місцевого розвитку приєдналися товариства власників (ТВ) спільних домоволодінь, що розпочали свою історію в рамках проекту Міжнародної фінансової корпорації, яка фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Після вступу в силу у 1998 р. Закону Республіки Білорусь «Про спільне домоволодіння», підготовленого за допомогою цього проекту, чисельність ТВ почала зростати, і на теперішній час вона становить близько 850 об'єднань. Ці організації, по суті, є первинним рівнем самоврядування громадян – мешканців багатоквартирних будинків і котеджних селищ. Практика показує, що створення ТВ та їх розвиток у сучасних умовах стає не навчальним, а практичним досвідом демократії.

Наприкінці ХХ ст. у Республіці Білорусь виникла ще одна форма самоорганізації громадян в рамках місцевих ініціатив – Місцеві повістки-21 (МП-21) [2]. Метою діяльності цих організацій

було залучення активних представників місцевих громад з метою розробки та реалізації стратегій сталого розвитку територій (міст, районів, селищ, сіл) і організацій (шкіл, гімназій, дитячих центрів, товариств власників) [3]. Проведення цієї роботи здійснюється в рамках виконання Національної стратегії сталого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р., положення якого визначають роль Місцевих повісток-21 як найважливіших інструментів у розробці та реалізації державної стратегії сталого розвитку територій [4].

Надані Місцевим повісткам-21 державою права та повноваження дозволили легалізувати діяльність груп громадян, які називаються «групами місцевих дій», «стратегічними комітетами», «громадськими радами» або просто «ініціативними групами». До їх складу входять представники неурядових громадських об'єднань (НУО), місцевих виконкомів, бізнесу, активні мешканці, священики.

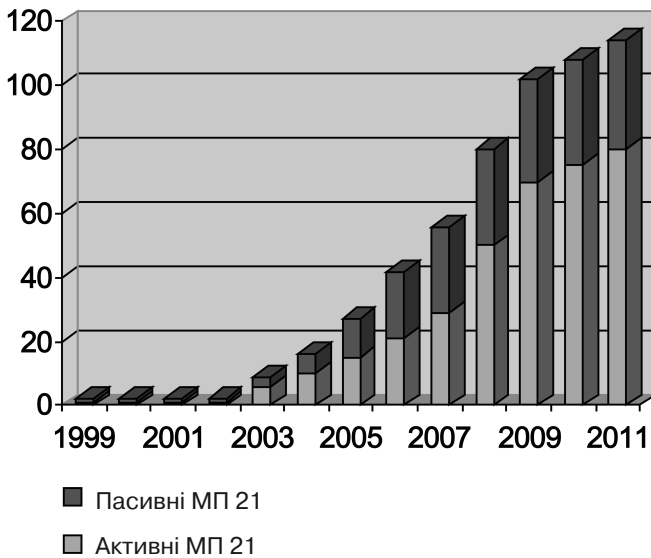
Характерно, що в останні роки в Білорусі особливий інтерес до розробки МП-21 виявляють представники місцевої влади малих міст, селищ та сільрад. На наш погляд, це пояснюється тим, що первинний територіальний рівень більшою мірою відчуває необхідність у здійсненні «самоуправлінських» функцій. До того ж, місцевим громадам бракує фінансових ресурсів, кадрового потенціалу з належною фаховою підготовкою, відсутні довгострокові стратегії та плани розвитку. Також варто врахувати факт послаблення адміністративного впливу владної «вертикалі» на діяльність місцевих органів самоврядування, тому для самостійної діяльності місцевої влади розкриваються додаткові можливості. З огляду на це, надання організаційної допомоги з боку Місцевих повісток-21 органам місцевої влади високо цінується територіальною громадою. За словами мера м. Дісни Вітебської області О. Мороз, лише після початку роботи в галузі сталого розвитку по впровадженню МП-21 її життя та життя її міста почало новий відлік [5, 4].

Цінність даного інструменту місцевого розвитку для Білорусі, за оцінкою О. Сивогракова, полягає в тому, що на єдиній платформі принципів сталого розвитку відбувається об'єднання всіх

активних сил (громадських і державних), робота будується на принципах партнерства та відкритості. У роботі відсутня відомча роз'єднаність, а основним принципом виступає комплексний підхід, при якому економічні, екологічні і соціальні цілі та механізми їх досягнення взаємопов'язані [6].

Упродовж 2007-2011 рр. у регіонах Білорусі функціонувало близько 120 організацій місцевих ініціатив, що позиціонували свою діяльність як розробку і реалізацію стратегії сталого розвитку території. На сьогодні майже чверть з них з різних причин припинили або призупинили свою діяльність, тому нині у республіці лише у 80-90 районах і містах, сільрадах та школах ще ця робота триває. Суттєву підтримку Місцевим повіткам-21 надає Програма підтримки Білорусі з боку Федерального уряду Німеччини.

Станом на 2012 р. лише третина місцевих громад мають стратегії чи концепції територіального розвитку, оприлюднені через засоби масової інформації (див. мал. 1.).

Мал. 1. Динаміка кількості Місцевих повіток 21 у Білорусі

Варто звернути увагу на те, що загальна кількість Місцевих повісток-21 у Білорусі по відношенню до загального числа міст, районів та сільрад, де є нагальна потреба їх розробки, поки ще недостатня. Водночас, громадськість Білорусі має надію та докладає зусиль щодо активізації цього процесу в своїй країні. Цілком ймовірний сценарій, про який німецький мислитель Еріх Фромм свого часу писав: «Вже не вперше в історії меншість вказує шлях, яким піде розвиток людства» [7].

Досвід розробки та реалізації МП-21 у Білорусі, як і в багатьох зарубіжних країнах, підтверджує тезу: «Місцева повістка-21 створює попит на місцеве самоврядування». Ініціаторами їх розробки, як правило, виступають голови районних, міських, селищних і сільських виконкомів, депутати, активні представники місцевих громад – учителі, лікарі, працівники соціальних установ, члени громадських організацій. У процесі роботи ініціативної групи народжуються та реалізуються ідеї щодо розвитку місцевого співтовариства, оформлюються проектні пропозиції, виявляються і залучаються ресурси, реалізуються конкретні заходи (проводяться фестивалі, облаштовується територія, створюються умови для розвитку підприємництва, вирішуються екологічні проблеми). В результаті – люди усвідомлюють можливість самостійного вирішення місцевих проблем, без залучення державних коштів.

Так, наприклад, у Вітебській області до розробки місцевої стратегії сталого розвитку підключилась громадська організація «Єврорегіон Озерний Край». Метою діяльності цієї організації є сприяння розвитку регіону, що базується на унікальності природного потенціалу краю, історії та культурі, а серед пріоритетних напрямів діяльності – сприяння розвитку підприємництва, сфери послуг, туризму [8]. Можна навести й інші приклади. У 2011 р. членами ініціативної групи Місцевої повістки-21 у Брестській області був зареєстрований місцевий фонд «Центр сприяння розвитку і підприємству Білоозерської сільради», який активно включився у розробку і реалізацію проектів, спрямованих на розвиток своєї «малої Батьківщини».

Важливими характеристиками самостійних дій місцевих громад, як правило, є заощадливе витрачання фінансових ресурсів, на протигагу прискореного «освоєння» державних коштів до кінця року або до призначеної дати. Громадою виявляються місцеві особливості та потреби, які, як правило, складно побачити з кабінету районного або республіканського рівня.

Своєрідний «тест на виживання» МП-21 в Білорусі показав, що їхні позиції найбільш міцні саме там, де є найбільші ознаки та прояви місцевого самоврядування. Причому, найменшою життєстійкістю характеризувалися ініціативи у районних містах та обласних центрах: саме тут більше половини МП-21 припинили свою діяльність. Багато в чому це пояснюється тим, що владний контроль і бюрократія тут сильніші; адміністрація орієнтується, в основному, на державні показники розвитку, а нові віяння не так вдало вбудовуються в існуючу систему.

В останні роки «ною силою» на громадському просторі Білорусі стали громадські ради за тематичними напрямками. Такі об'єднання під тиском обставин (здебільшого, це зобов'язання за міжнародними угодами) починають створюватися при міністерствах (наприклад, при Міністерстві природних ресурсів та охорони навколишнього середовища – Рада екологічних організацій; при Міністерстві освіти – Координаційна рада з освіти в інтересах сталого розвитку). Завдяки участі у цих структурах голос представників громадських організацій звучить все голосніше, вони все частіше проявляють свій експертний потенціал. На обласному та районному рівнях при Радах депутатів, при виконкомках або інших державних установах створені громадські ради з розвитку підприємництва, агротуризму, з соціальних питань тощо. Поява таких організацій надає додаткові можливості для лобювання інтересів громадянського суспільства для будь-якої країни.

Громадські ради, як форма суспільної самоорганізації, набувають у Білорусі особливої актуальності. На думку білоруського дослідника Анатолія Касьяненка це пов'язано з тим, що, саме слабкість мережевих відносин у сучасній Білорусі призводить до істотного зниження соціального капіталу і, відповідно,

ефективності соціальних практик [9, 116]. Характеризуючи роль громадських рад як нового інструменту вирішення соціально-економічних проблем, білоруський експерт А. Люсюк виокремлює ознаки, переваги і вади білоруських громадських рад [9, 116-117]. Аналітик вказує на їх очевидний прикладний характер, оскільки вони сфокусовані на вирішенні конкретних проблем у певній місцевості. Незважаючи на залежність від органів державної влади, у діяльності громадських рад все ж істотну роль відіграють структури громадянського суспільства, а також інші представники соціальних ініціатив. Ради достатньо вільні у напрацюванні нових форм і методів роботи, так само, як і у виборі певної суспільної сфери для докладання своєї активності.

При цьому, формат громадської ради привабливий як для всіх місцевих співтовариств, так і для міжнародних фондів та організацій. До того ж, громадська рада допускає небюрократичний, неформальний і водночас креативний стиль соціальної діяльності. Оскільки учасниками діяльності громадських рад стають окремі особи і організації виключно на добровільній основі, то спостерігається не тільки висока вмотивованість діяльності їх членів, але й високий рівень соціального капіталу. Характерною ознакою функціонування рад є відсутність комунікативних бар'єрів, оскільки всі члени таких рад безпосередньо один з одним знайомі та займаються спільною справою.

Особливістю діяльності громадських рад у Білорусі є те, що у цих Радах існує обов'язкове представництво органів державної влади. Це той рідкісний випадок, коли місцева влада, беручи участь у створенні громадської структури, від самого початку займає у ній позицію не керівника та основного творця соціальних змін, а лише одного з його активних учасників, дотримуючись імперативу партнерства. Варто зауважити, що для місцевої влади важливою є відсутність політичних та ідеологічних ризиків, оскільки формат громадських рад не володіє у РБ негативним політичним іміджем, на відміну від окремих громадських організацій або політичних формувань і церковних організацій, з якими державні органи мали ті чи інші політичні проблеми.

У цілому, тематична та територіальна структура зареєстрованих у Білорусі громадських організацій і фондів демонструє доволі низький, порівняно з іншими європейськими країнами, рівень і масштаб діяльності НГО, особливо у малих містах і сільській місцевості. Обмежені фінансові можливості громадських структур на містах, особливо у провінції, не дозволяють їм стати помітними і значущими осередками у процесах місцевого розвитку. Певною мірою, слабкість і недієздатність місцевих (на рівні середніх і малих міст і сіл) організацій громадянського суспільства урівноважується діяльністю громадських організацій, які функціонують у столиці та обласних центрах.

Враховуючи той факт, що більшість зареєстрованих у республіці організацій громадянського суспільства є «вузькоспеціалізованими», то доцільно говорити про обмежений вплив цих об'єднань на ухвалення політичних рішень та на процеси соціально-економічного розвитку країни. Підтвердженням цього висновку можуть слугувати результати опитувань окремих керівників виконкомів районного і міського рівня. Так, на запитання: «Скільки і які громадські організації працюють у вашому районі чи місті?», переважна більшість респондентів не дала відповіді. При цьому варто вказати на те, що за умов жорсткої адміністративної системи «президентської вертикалі» у галузі місцевого управління та самоврядування [10] доля (у професійному плані і в загальнолюдському розумінні) керівників виконкомів первинного рівня (сільських, селищних і міст районного підпорядкування) однозначно залежить від ставлення до них з боку «начальства». Інтереси територіальної громади у такій системі ієрархії відходять на другорядний план. Першочергового значення набувають звітні економічні показники (надої, накоси, приріст), соціальні (своєчасність виплати зарплати) та політичні (підсумки виборів). Білоруська практика доводить, що керівників виконкомів знімають з роботи саме за цими критеріям, особливо – за останнім з них [11].

За таких умов, місцеві органи, окрім невеликої кількості сміливих, реформаторськи налаштованих чиновників, не зацікавлені

у розвитку на підвідомчій території активного громадянського суспільства. Разом з тим, в умовах дефіциту бюджетних асигнувань, місцеві органи влади йдуть на співпрацю з громадськими структурами, особливо у соціальній сфері. Їх головний інтерес у цьому випадку – залучення додаткових ресурсів і виконання громадськими організаціями тих соціальних функцій, з якими не може впоратися місцева влада. Саме ці обставини обумовлюють співробітництво органів місцевої влади з екологічними, спортивними, культурними та іншими «неполітизованими» організаціями.

Обережність, а інколи і недостатня освіченість голів райвиконкомів унеможливають ухвалення рішень щодо підтримки створення місцевих організацій і фондів. Аналогічну позицію займають, як правило, й їх заступники, особливо керівники ідеологічних відділів, поведінка яких свідчить про отримання ними чіткої вказівки «зверху»: «НГО не пройдуть!». Ініціативи, щодо створення місцевих фондів у Білорусі, стикаються також з доволі курйозною перешкодою, коли загальний імідж слова «фонд» державні чиновники з незрозумілих причин асоціюють лише з Фондом Сороса. Настороженість та упереджене ставлення щодо діяльності фондів набуває крайніх форм: навіть аргумент про існування президентських фондів, наприклад, фонду підтримки обдарованої молоді, видається чиновникам непереконливим.

Особливе місце у політичній системі білоруського суспільства мають громадські ініціативи щодо об'єднань громадян, які проявили раніше політичну активність, є членами політичних партій чи є їх прихильниками, беруть участь у контролі за виборами тощо. Місцева адміністрація докладає максимум зусиль, щоб не допустити реєстрації таких організацій.

Проте, не зважаючи на існуючі політичні та організаційні перешкоди у створенні та діяльності НГО, білоруські активісти знаходять шляхи реєстрації та можливості функціонування і розвитку громадських організацій та фондів, досягаючи при цьому показових результатів. Реалізуючи свої специфічні завдання

(соціальні, освітні, природоохоронні), вони вносять істотний вклад у вирішення завдань комплексного розвитку конкретних територій, створюючи умови для активізації діяльності інших інституцій громадянського суспільства на місцях. Прикладом може слугувати громадське об'єднання «Захист птахів Батьківщини», що нараховує близько 2 000 членів і має 13 регіональних відділень. Ефект від діяльності цього ГО вже давно вийшов за межі виключно природоохоронних програм. Працюючи з місцевим населенням і налагоджуючи контакти з місцевою владою, ця організація стала «практичною школою демократії» для багатьох своїх членів і учасників інших громадських проєктів.

Одна з найчисельніших в Білорусі сільських громадських структур – громадська організація «Жінки за відродження Нарочанського краю», що зареєстрована в одному з райцентрів Мінської області, також є прикладом виживання, розвитку та реалізації цікавих проєктів, що мають «демонстраційний ефект» республіканського масштабу. Актив цієї організації розвиває нову концепцію «сталого сільського поселення», формуючи місцеве співтовариство на принципах участі та партнерства.

Помітним «гравцем» у галузі соціальної роботи у регіонах Білорусі є громадська організація «Білоруська асоціація соціальних працівників» [12]. Широкою популярністю, у тому числі серед представників місцевої влади та інших державних структур, користується створена цією Асоціацією інформаційна система «Білорусь соціальна» та інформаційні Інтернет-розсилки¹. Кількість відвідувань сайту цієї організації досягає 10 000 на місяць. Серед проєктів Білоруської асоціації соціальних працівників – видання тематичного журналу та сприяння у проведенні роботи Місцевими повітками-21 у районах Мінської області.

Добре відомі своєю роботою у галузі сприяння розвитку місцевих громад у різних регіонах і напрямках екологічні громадські

¹ Електронная Информационно-поисковая система «Беларусь против траффинга» [Електронный ресурс] – Режим доступа: <http://baswngo-by.net/polsko-belorusskoe-socialnoe-sotrudnichestvo>

організації Білорусі. Так, Міжнародне громадське об'єднання «Екопроект Партнерство» здійснює проекти з підтримки Місцевих повісток-21, управління відходами, енергозбереження. Серед активістів екологічного руху – громадське об'єднання «Агрокотуризм», волонтерські програми Білоруського товариства Червоного Хреста, Білоруська асоціація клубів ЮНЕСКО, Бізнес-союз підприємців і наймачів імені Кунявської та інші.

У багатьох районах Білорусі працюють організаційні структури Білоруської асоціації дітей-інвалідів та молодих інвалідів. Суспільний ефект від їх роботи часто виходить за рамки благодійності: діяльність організації сприяє розвитку ініціативи, формуванню лідерських якостей та посилення експертного потенціалу учасників. Помітну активність виявляють громадські організації в галузі освіти та виховання (ГО «Чазенія», Освітній центр «Пост»); здоров'я та медицини (ГО «Білоруська асоціація молодих християнських жінок»). У більшості районних центрів країни функціонують організаційні структури громадського об'єднання «Білоруського товариства захисту споживачів».

Незважаючи на слабку згуртованість лав і недостатньо широке охоплення цільових груп, професійно й ефективно працюють спілки та асоціації підприємців. Не в останню чергу, саме завдяки їх роботі у 2009 р. був прийнятий президентський декрет № 1, який суттєво спростив процедуру створення та ліквідації комерційних структур.

Особливе місце у громадському секторі столиці та обласних центрів посідають впливові громадські організації, які займаються проектами у галузі місцевого розвитку і до експертних висновків, яких дослухається влада. Так, у Гомельській області функціонують громадські об'єднання: «Соціальні проекти», Асоціація дітей та молоді «АСДЕМО», ГО «Оракул», ГО «Полісся» та інші. У Брестській області активно працює ГО «Спілка підприємців Брестської області». Гродненській громадський рух активними акціями нещодавно підняв до республіканського рівня проблему порятунку старих дерев. У Вітебській області помітних результатів набула діяльність ГО «Матері проти

наркотиків»; активізувалась діяльність Асоціації товариств власників. У всіх областях розширюється співпраця НГО з фахівцями університетів, відомими діячами країни, пресою, що впливає на результативність роботи.

Варто зауважити, що існуючі в Білорусі громадські організації та ініціативи не повною мірою реалізують потенційні можливості для свого розвитку, функціонування та взаємодії з державними інституціями. Проте, не зважаючи на несприятливий клімат для створення й функціонування недержавних громадських організацій, останніми роками активізувалась орієнтація багатьох НГО на соціальне партнерство з державним сектором, активна міжнародна взаємодія, контакти з бізнес-структурами. На місцевому рівні найчастіше громадські об'єднання здійснюють партнерські програми з окремими державними установами (лікарнями, школами, будинками культури тощо). Меншою мірою – це партнерство з депутатами і Радами депутатів, значно меншою – з органами виконавчої влади (виконкомами, адміністраціями).

Поряд з висвітленням практики діяльності НГО у Республіці Білорусь, неупереджений аналіз сучасного стану розвитку громадських організацій у цій країні дає підстави для виокремлення існуючих проблем, що перешкоджають реалізації потенціалу громадських організацій. Серед цих проблем варто назвати: непрозору і складну процедуру створення нових ГО і фондів; не виправдано сильний контроль і стримування діяльності ГО з боку держави; складність процедур виконання усіх вимог діловодства, податкової та бухгалтерської звітності; відсутність підтримки незалежних НГО з державного (і місцевих) бюджетів; відсутність закону про благодійність та системи соціального замовлення; недостатня допомога (організаційна, фінансова) організаціям громадянського суспільства з боку бізнес-структур; бюрократичні бар'єри при реєстрації проєктів, суб'єктивізм у цих питаннях; дефіцит кваліфікованих кадрів у НГО, слабкість експертного потенціалу; недостатня публічність і популярність діяльності, відсутність позитивного іміджу (населення недостатньо

інформується про досягнення НГО); структурна замкнутість багатьох організацій, малочисельність і слабкість асоціацій, коаліцій, мереж тощо.

Зміцненню потенціалу та підвищенню ефективності функціонування громадських організацій та ініціатив у Республіці Білорусь можуть прислужитися публічність, відкритість та популяризація діяльності НГО. Поширення об'єктивної інформації про роботу громадських організацій, про їх успіхи та досягнення через доступні засоби масової інформації, організація масових заходів викликають інтерес у громадян та сприяють залученню нових учасників до громадських рухів.

Для білоруських громадських об'єднань актуальним питанням на сьогодні залишається необхідність вчитися і послідовно напрацьовувати імідж надійного партнера, починаючи співпрацю з органами влади за нейтральними напрямками (агротуризм, спортивна робота, соціальні проекти тощо). Співпрацю з владними структурами доцільно зосередити, у першу чергу, на контактах з виборними органами (Радами) та їх депутатами, з первинним рівнем управління (сільрадами, міськими виконкомом).

Підґрунтям для налагодження контактів громадських структур з органами місцевої влади може бути Національна стратегія сталого розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р. У цьому документі, прийнятому Радою міністрів Республіки Білорусь, містяться положення про необхідність підтримки громадських структур, їх участі у розвитку регіонів тощо [4]. Аналогічні підходи та визначення ролі громадських організацій зазначені в окремих галузевих державних програмах, наприклад, у Державній програмі відродження та розвитку села на 2005-2010 рр. [13].

Серед напрямів оптимізації взаємодії громадських організацій та органів державної влади може бути залучення високого експертного потенціалу, яким володіють громадські організації. Так, НГО можуть запропонувати місцевим Радам і виконкомом результати своїх досліджень, опитувань, оглядів зарубіжного досвіду, що може зацікавити владні структури і стати першим кроком для подальшого розвитку співробітництва. Цій ж меті

сприятиме згуртування навколо себе кваліфікованих фахівців та ініціативних активістів. Прикладом може слугувати досвід фонду «Живе партнерство» у Мінську, в якому створено Експертну раду зі сталого розвитку та Місцевих повісток-21. До Експертної ради запрошені представники відомих мінських НГО, співробітники столичних університетів, що дозволяє розширити експертні можливості організації. Водночас, у Білорусі є також достатньо прикладів, коли, встановивши перші контакти, представники НГО очікують активних зустрічних дій з боку влади, і, не дочекавшись, припиняють взаємодію. Такий підхід не виправдовує себе. Як переконає білоруський досвід, при налагодженні партнерства з владою найефективнішою є активна, послідовна, наполеглива і зацікавлена позиція.

Одним із шляхів зміцнення громадських ініціатив може стати активне спілкування з іншими представниками «третього сектору», утворення мереж та коаліцій, спільна реалізація проєктів тощо. Зокрема, білоруським ГО може стати у нагоді досвід бізнес-середовища, яке стало більш згуртованим і активним у порівнянні з громадськими некомерційними організаціями. Це створило сприятливі можливості для реєстрації установ, а також об'єднань підприємців.

Важливою складовою ефективної діяльності НГО у Білорусі є необхідність використання інноваційних підходів у роботі, наприклад, створення кластерів та участь у них. При цьому варто зміцнювати наявний досвід традиційних форм роботи, розширюючи коло співробітництва з державними установами (школами, бібліотеками, будинками культури, лікарнями, соціальними установами) та комерційними організаціями.

Сприятиме ствердженню громадських організацій у Білорусі і розвиток міжнародного співробітництва, встановлення зв'язків між районами, містами та селами, розробка та реалізація спільних (наприклад, у рамках прикордонного співробітництва) проєктів тощо. З метою підвищення експертного потенціалу білоруських НГО доречною видається підтримка програм, які поєднують навчання у своїй країні і за кордоном. Корисними і

важливими для білоруських ГО були навчальні поїздки у 2009-2010 рр. у Литву, Латвію, Швецію і Великобританію в рамках проекту ЄС / ПРООН «Сталий розвиток на місцевому рівні» з метою обміну досвідом. Варто вказати, що вже багато років у РБ працює згадувана Програма підтримки Білорусі з боку Федерального уряду Німеччини.

Доцільним, на наш погляд, видається використання білоруськими громадськими організаціями існуючих грантових програм (Представництва Європейського Союзу, програми посольств зарубіжних країн та інших міжнародних організацій, установи «Нова Євразія»). Надання коштів на проекти на конкурсній основі сприятиме розвитку громадських ініціатив та організацій, з одного боку, а, з іншого, як показує досвід, часто буває тією зв'язуючою ланкою, яка спонукає представників громадянського суспільства та владних інституцій до активної взаємодії.

На думку експертів, сьогодні у Білорусі на загальному фоні політичного застою створюється ілюзія високої активності організацій громадянського суспільства, проте ця активність далеко не завжди гарантує досягнення необхідних результатів. «Система державної влади та управління не тільки не сприяє становленню незалежної громадської активності, але й усіляко перешкоджає їй. Ворожа риторика про “п’яту колону” офіційних властей щодо демократичної громадськості переходять у реальну практику придушення будь-яких позитивних паростків у громадянському суспільстві» – зазначає А. Єгоров, директор Центру європейської трансформації [14].

Кількісні та якісні показники діяльності білоруських громадських організацій демонструють акцент на регулятивній і контрольній функції держави щодо «третього сектору». Показовим є те, що серед громадських об'єднань республіки бракує організацій, напрямом діяльності яких є контроль за виборами до органів державної влади та місцевого самоврядування, висвітлення та обговорення дій влади, визначення стратегії розвитку країни. Громадські об'єднання здебільшого орієнтовані на досягнення тактичних цілей суспільного розвитку, аніж стратегічних.

При цьому аналітики вказують на те, що однією з найбільших проблем ствердження демократії у Білорусі є неузгодженість дій та стратегій демократичних агентів у самій країні. «Білоруські демократи не мають єдиної позиції як відносно стратегії змін у країні, так і відносно політичних інструментів міжнародного впливу на авторитарний режим» – вказується в експертних документах [15].

Маємо зауважити, що багаторічне існування авторитарного політичного режиму не є причиною усіх бід громадянського суспільства, а є лише наслідком нерозв'язаних структурних проблем. Нинішня соціально-політична ситуація сягає своїм корінням радянського минулого та новітньої історії пострадянських трансформацій. Білоруська незалежність стала неочікуваним даром для народу внаслідок розпаду «імперії зла». На початку 1990-х рр. ані еліта, ані маси не були готові до управління власною долею в умовах суверенної держави. І Білорусь «застрягла» на перепутті між минулим та майбутнім. У 1994 р. білоруський філософ В. Мацкевич сформулював тезу про Білорусь як країну, яка постала «всупереч очевидності». І громадські ініціативи та громадянське суспільство у сучасній Білорусі існують саме «всупереч очевидності»: вони є тому, що мають бути, а тому обов'язково будуть.

Таким чином, практика діяльності громадських організацій у Білорусі переконливо доводить, що білоруська влада і білоруське суспільство змушені шукати шляхи вирішення існуючих проблем, щоб не опинитись на межі соціально-політичних потрясінь. Разом з тим, варто визнати, що в рамках існуючого політичного режиму в Білорусі не набули розмаху деякі негативні тенденції соціально-економічних перетворень, які характерні для багатьох пострадянських країн, у тому числі й України. Високий рівень соціального захисту та збереження соціальної інфраструктури, порівняно вдала боротьба з корупцією та підтримка вітчизняного виробника, певні успіхи у галузі медицини та освіти можуть стати об'єктом відповідного аналізу представниками української влади.

Використані джерела та література:

1. Работа с общественными объединениями, фондами [Электронный ресурс] / Министерство юстиции Республики Беларусь. Официальный сайт. – Режим доступа: http://www.minjust.by/ru/site_menu/deyat_min/public_associations.
2. Сивограков О.В. Думаем глобально, действуем локально. Стратегии устойчивого развития – Местные повестки на XXI век в Беларуси. [Электронный ресурс] – Минск, Пропилеи, 2007. – 272 с. – Режим доступа: http://www.fpb-belarus.org/publ/Dum_gl.pdf.
3. Программа поддержки Беларуси [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.fpb-belarus.org/ustraz/mestnpov.html>.
4. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года. [Электронный ресурс] / Национальная комиссия по устойчивому развитию Республики Беларусь. – Минск, Юнипак, 2004. – 200 с. – Режим доступа: http://un.by/pdf/OON_sMall_Rus.pdf.
5. Стратегия устойчивого развития Дисненского края [Электронный ресурс] – Минск, Юнипак, 2005. – 64 с. – Режим доступа: <http://www.fpb-belarus.org/docs/DisnaLA%20Book.pdf>.
6. Сивограков О.В. Стратегии устойчивого развития территорий (местные повестки-21) в Беларуси: от теории к реализации [Электронный ресурс] // Тезисы к международной научной конференции «Местное развитие на постсоветском пространстве: опыт исследований и проблемы управления» (Минск, 1-2 февраля 2009 г.) – Режим доступа: <http://methodology.by/?p=980>.
7. Фромм Э. Иметь или быть? [Электронный ресурс] – М.: ООО «Фирма Издательство АСТ», 2000. – 448 с. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/fromm/haveorbe.html>.
8. Еврорегион «Озерный край» [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://beleuroregion.by/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=96.
9. Методология разработки и реализации стратегий устойчивого развития территорий (Местных повесток-21) / О.В. Сивограков и др. – Минск, Ковчег, 2010.
10. Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь. [Электронный ресурс] –

Режим доступа: <http://www.president.gov.by>. **11.** Вдовенко С.М. Україна–Білорусь: взаємовідносини на перехрестях перемін. – Чернігів: Видавець Озовий В.М., 2010. – 448 с. **12.** Общественная организация «Белорусская ассоциация социальных работников». [Электронный ресурс] : Официальный сайт – Режим доступа: <http://www.basw-ngo.by/>. **13.** Государственная программа возрождения и развития села на 2005-2010 гг. [Электронный ресурс] / Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=p30500150&p2={NRPA}>. **14.** Гражданское общество Беларуси: тренды последнего года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ej.by/news/politics/2012/06/14/grazhdanskoe_obschestvo_bearusii__trendy_poslednego_goda.html. **15.** Егоров А., Шутов А. Топография гражданского общества в Беларуси. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://eurobelarus.info/images/uploads/files/Mapping%20civil%20society%20of%20Belarus_RU.pdf. **16.** Гражданское общество Беларуси: вопреки очевидности. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://methodology.by/?p=2068>.